

KADININ İNSAN HAKLARI PROJESİ RAPORLARI, No. 5

**Müslüman Toplumlarda Feminist DayanıŖmaya bir Örnek:
MÜSLÜMAN TOPLUMLARDA YAŞAYAN KADINLAR AĞI – WLUML**

Yazan: Farida Shaheed

Yayına Hazırlayanlar: İpek İlkaracan, Pınar İlkaracan, Gülşah Seral

Çeviri: Zeynep Avcı ve İpek İlkaracan

Redaksiyon: Nurten Tuç

Sayfa Düzeni ve Basım: İbrahim Karakaş

Birinci Baskı: Nisan, 1998

**© Kadının İnsan Hakları Projesi, WLUML İrtibat Bürosu
İstanbul, 1998**

ISBN 975-7014-04-4

KADININ İNSAN HAKLARI PROJESİ RAPORLARI, No. 5

**Müslüman Toplumlarda Feminist Dayanışmaya bir Örnek:
MÜSLÜMAN TOPLUMLARDA YAŞAYAN KADINLAR AĞI – WLUML**

Farida Shaheed, 1998

ÖNSÖZ

Müslüman Toplumlarda Yaşayan Kadınlar Ağı, İngilizce'deki kısa adıyla WLUML, 30'a yakın ülkedeki kadın hareketleri bünyesinde etkinliklerini sürdürmekte olan kuruluş ve kişilerden oluşan uluslararası bir kadın dayanışma ağı. Ağın temel hedefleri Müslüman topluluklarda yaşayan kadınlar ve kadın gruplarının arasındaki iletişimi kolaylaştırmak, birbirlerinin ortak ve farklı durumları hakkında bilgilenmelerini sağlamak, Müslüman dünyasının içinde olduğu kadar dışında da gerekli iletişim kanallarını açmak ve kendilerine dayatılan "Müslüman kadın" kimlik(lerini) sorgulayarak kadınların kendi kimliklerini özgür iradeleri ile tanımlamaları yolundaki çabalarına destek vermek. Bu hedeflere yönelik olarak WLUML dayanışma ağı, Müslüman kadınları olduğu kadar Müslüman olmayan ya da kendilerini Müslüman olarak tanımlamayan ancak Müslüman toplumlarda yaşayan kadınları da kapsıyor.

Bu kitap, WLUML ağını uluslararası platformlarda tanıtmak amacıyla 1994 yılında İngilizce olarak yayımlanmış "Controlled or Autonomous: Identity and the Experience of the Network Women Living Under Muslim Laws" adlı yayının Türkçe uyarlaması. Kadının İnsan Hakları Projesi olarak bu kitabı Türkiye'de yayımlamaktaki amacımız bir yandan WLUML ağını tanıtmak, bir yandan da bugüne kadar Türkiye'de çok az bilinen bir gerçeği, Müslüman toplumlarda feminist hareketlerin varlığını vurgulamak.

Bu konunun Türkiye'de bugüne kadar hiç ele alınmaması şüphesiz ki Doğu-Batı ekseninde kutuplaşan ve çözmekte zorlandığımız kimlik çelişkileriyle yakından bağlantılı. Türkiye'de hala bir çok insan için "İslam" ve "feminizm" ya da "Müslüman" ve "feminist" kelimelerinin yan yana gelmesi bile son derece şaşırtıcı, zira bizim için "Müslümanlık" "doğu"ya, "feminizm" ise "batı"ya ait kavramlar. Müslüman Toplumlarda Yaşayan Kadınlar Ağı, WLUML, Müslüman dünyasından çıkan feminist bir girişimin örneği olarak, Türkiye bakış açısından bağdaştırılması mümkün gözükmeyen bu kavramların aslında özünde bir çelişki içermediğini açıkça ortaya koyuyor.

WLUML'ün Müslüman toplumlarda yaşayan kadınlar arasında bir dayanışma ağı oluşturmakta izlediği stratejinin temelinde Müslüman dünyasının çok çeşitliliği ve bunun kadınlara yansımalarının ortaya konması yer alıyor. Dünyanın farklı bölgelerinde, farklı sosyo-ekonomik yapılar ve kültürlere sahip Müslüman topluluklarda sözüm ona homojen bir "İslam" adına dayatılan "Müslüman kadın" kimlikleri aslında çok farklı, hatta kimi zaman çelişkili. Türkiye'nin gündemini de uzun zamandan beri meşgul eden "Müslüman kadın" giyiminin nasıl olması gerektiği konusu belki de bunun en güzel örneği. Müslüman Bangladeş'te kadınların giydikleri "sarı" adı verilen geleneksel kıyafetler göbeği açıkta bırakırken, kadınların omuzlarını ve ayak bileklerini açıkta bırakmaları dine uygun sayılmıyor. "Sarı" Pakistan'daki kadınların da uzun yıllar geleneksel kıyafeti iken, giderek ivme kazanan köktendinci hareketin sonucunda göbeğin açıkta kalması günah sayılıyor, ve

kadınlar erkeklerin geleneksel giysisi olan "şalvar kamez" adı verilen şalvar ve uzun tünikten oluşan kıyafetleri giymeye başlıyorlar. İran'da Müslümanlıkadına kadınlara siyah çarşaf dayatılırken, Müslüman Senegal'de kadınlar için dini bir giyim kuralı söz konusu değil. İslamın kadınlar açısından farklı ve çelişkili yorumlarını daha pelçokkonuda bulmak mümkün. Örneğin kadının evlilik birliği içerisindeki hak ve sorumlulukları ya da kadın cinselliği. WLUMML bu tip paylaşımların ışığında "Müslümanlık" adına kadınların insan haklarının ihlallerine karşı mücadele veren bir dayanışma ağı.

Kadının İnsan Hakları Projesi kuruluşundan beri WLUMML Ağı ile işbirliği içerisinde çalışmakta. WLUMML'ün 26 ülkede yürüttüğü "Kadın ve Hukuk" (Women and Law) araştırma projesinin Türkiye ayağını "Türkiye'de Kadın Araştırması" başlığı altında yürütmekteyiz. Aynı zamanda kadının insan hakları ihlallerine karşı uluslararası düzeyde ortak eylem kampanyaları yapmakta, Ağ içerisindeki değişik örgütlerin yayımlarının dağıtımında yardımlaşmaktayız. KİHP'nin 1996 Ekim'inde "Sınırlar Ötesi Kadın Dayanışması" başlığı altında İstanbul'da düzenlediğimiz sempozyumda Ağın içerisindeki Cezayir, Filistin, Pakistan, Bangladeş ve Hindistan gelen kadın aktivistlerin sunuşlarına yer verilmişti. Bu Türkiye'deki pek çok kadın kuruluşunun WLUMML ile ilk tanışmasıydı. Kadın dayanışma ağının kuruluş aşamasını, hedeflerini, etkinliklerini içeren bu rapor ile bu tanışıklığı ilerletmek istiyoruz.

Uluslararası bir kadın dayanışma ağı olan Women Living Under Muslim Laws - WLUMML (Müslüman Toplumlarında Yaşayan Kadınlar Ağı) 1984'te acil eylem gerektiren bazı olaylara gelişen tepki sonucunda ortaya çıktı. Bu olayların hepsi İslam'a ve kadın haklarına ilişkindi. Cezayir'de üç feminist kadın tutuklanarak yargılanmaksızın hapsedilmiş ve yedi ay boyunca tüm dünya ile ilişkileri kesilmişti. Suçları, hükümet tarafından tasarlanan ve kadınların aile yaşamındaki haklarının ihlalini içeren bir dizi yasayı (Code de la Famille) başka kadınlarla tartışmaktı. Hindistan'da bir Müslüman kadın, müslüman azınlığa uygulanan yasaların kişisel haklarını çiğnediğini ve tüm vatandaşların haklarını güvenceye alan Hindistan Anayasası'na aykırı düştüğünü ileri sürerek Yargıtay'a başvurmuştu. Abu Dabi'de zina ile suçlanan hamile bir kadın çocuğunu doğurduktan iki ay sonra taşlanarak ölüme mahkum edilmişti. Avrupa'da Cezayir Anneleri (Cezayirli erkeklerden boşanmış olan kadınlardan oluşan bir grup) çocuklarıyla görüşebilmek ya da çocuklarının velayetini almak için yollar arıyorlardı.¹ Abu Dabi'de ölüme mahkum edilen kadın adına başkaları bir eylem başlatırken, diğer tüm olaylarda yer alan kadınlar uluslararası destek istediler. Bir eylem komitesi olarak işe başlayan WLUMML, 1984-1986 yılları arasında bir dayanışma ağı haline geldi ve bu tarihte de ilk Eylem Planı'nı oluşturdu.

¹ Cezayir'deki üç feminist kadın sonunda serbest bırakıldılar, ama yeni Medeni Kanun, her şeye rağmen 1984'te çıkarıldı ve kadınların yaşamlarını olumsuz yönde etkilemeye devam ediyor. Hindistan'da ise 1986'da çıkan bir kararname, Müslüman azınlığı anayasal hakların bazılarından yoksun bıraktı ve Müslüman kadınlar Hindistan'da yaşayan diğer kadınlara tanınan haklara kavuşamadılar. Abu Dabi'de, birçok grubun açtığı uluslararası kampanyalar sonucunda, mahkum kadın kendi ülkesi olan Sri Lanka'ya gönderildi. Uzun süren uğraşlardan sonra, Cezayir ve Fransa hükümetleri bir anlaşma imzalayarak, boşanmış Cezayirli kadınların çocuklarını ziyaretine olanak tanıdılar.

Birbirinden çok uzak yerlerde ortaya çıkan bu üç olay, Müslüman dünyasında kadınların geniş çaplı sorunlarla karşı karşıya bulunduğunu gösteriyordu. Görülüyordu ki, siyasal güçler (gerek iktidar gerekse muhalefet), çıkarlarına uygun düşen durumlarda İslam'ı gerekçe göstererek, kadınların bağımsızlığına ve kendilerini geliştirmelerine karşı toplumsal, yasal ve idari mekanizmaları içeren bir hareket içindeydiler.

WLUML'ün kuruluşunun temelindeki mantığı anlayabilmek, eylemlerinin ve stratejilerinin olası etkilerini değerlendirebilmek için öncelikle Müslüman dünyasındaki kadınların İslam, yasalar ve toplumdan oluşan karmaşık ağ içindeki konumlarını belirlemek ve buna ilişkin bazı temel sorunları açıkça ortaya koymak gerekiyor. Öncelikle belirtilmeli ki, Müslüman toplumdaki ataerkil yapıyı oluşturan öğeler, Müslüman olmayan feministlerce ortaya konmuş olanlardan hiç farklı değildir. Kadınlar, her yerde olduğu gibi, Müslüman ülkelerde de birçok düzeyde (aile içinde, devlet kademelerinde, anti-emperyalist ve popülist ideolojilerde, ulusal ve uluslararası siyasette), ikinci sınıf insan muamelesiyle karşı karşıyalar. Kadınları edilgen kurbanlar olarak da görmemek gerekir, çünkü “onlar sınıfları, ırkları ve etnik durumları kadar, kadın olmalarının da getirdiği çelişkilerle dolu toplumsal bir role sahiptirler” (Kandiyoti 1989, 8)². Bu etkenler aynı zamanda kadının devletle ve dinle olan etkileşimini de belirler.

İkinci olarak vurgulanması gereken nokta, homojen bir Müslüman dünyası fikrinin bir hayal olmaktan ileri gidemediğidir. Deniz Kandiyoti'nin de belirttiği gibi:

Müslüman olarak adlandırılan toplumların tarihinde birbirinden çok farklı devlet ve sınıf yapılaşmaları görülür. Devletle dinin ilişkisinin zaman içerisinde değişen bir yapısı vardır... (Ancak) tüm müslüman toplumlar, “modern” ulus-devletler kurabilmenin sorunlarıyla baş etmek zorunda kalmıştır. Bu da vatandaşlığın tanımının yapılması, yeni meşruiyet ideolojileri ve iktidar dayanaklarının bulunması anlamına gelmiştir... Müslüman devletlerin çoğu toplumsal değişmeye gerçekçi olarak ayak uydurabilecek ideolojiler üretmeyi başaramamışlardır. Bu başarısızlık ve geçmişte Batı'ya olan bağımlılıkları onları İslama yöneltmiştir. Zira İslam hem ellerindeki tutarlı görünen tek ideolojidir, hem de kültürel kimliklerinin ve bütünlüklerinin bir simgesi. (Kandiyoti 1989, 5).

Üçüncüsü, kimliğin toplumsal yaşamı düzenleyen bir dizi inanç ve davranış biçimine dönüştürülmesi sürecinde, mevcut sosyo-ekonomik ve siyasal yapılaşmalar önemli, biçimleyici bir rol oynar. Sık sık, herhangi bir devlet, toplum ya da topluluğun “İslami” olduğu söylenir, ancak bu doğru değildir; devlet, toplum ya da topluluk İslami (yani İslama mensup) olamaz, olsa olsa Müslüman (yani İslama inanan) olabilir. İslamın bir toplumda mevcut egemen yapılar, sistemler ve uygulamalarla kaynaşması çok farklı Müslüman toplumların var olmasının nedenidir. Müslüman toplumların ve bu toplumlar içinde yaşayan kadınlara ilişkin gerçeklerin çeşitliliği, siyasal arenada, farklı feminist görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bazı feminist akımlar laikliği temel alırken, bazıları teolojik bir bakış açısı geliştirmektedir.

² Daha geniş bilgi için, bkz. Shaheed 1986, durumun daha da karmaşık örnekleri için, bkz. Kandiyoti 1989.

Birçok Müslüman toplumda, ataerkil düzenin toplumsal yapılaşmalar, sosyal değerler, yasalar ve siyasal iktidar tarafından kültürel olarak dile getirilişi, İslam ve İslami kurallar kaynak gösterilerek geçerli kılınmakta. İslamın, Müslümanların kendilerini tanımlamalarında ve kültürlerinde oynadığı merkeziyetçi rol bu durumu kolaylaştırırken, yasal sistemler de toplumun düzenlenmesinde temel araç olarak önemli bir yer alıyorlar. Tüm toplumlar fiziksel varlıklarını sürdürmek için üretim ve doğurganlık ile ilgili düzenlemelere gerek duyarken, kültürel düzeyde de insanın varoluş nedenini (aynı zamanda üretim sürecindeki insan ilişkilerini) açıklayıcı bir dünya görüşü ya da inanç sistemi geliştirerek ortak kimliklerine bir temel oluştururlar. Bu bağlamda yasal sistem herhangi bir toplumun varlığını sürdürebilmesi için gerekli görülen kuralların ifadesi demektir.

Bu nedenle yasa, düzenlemeyi amaçladığı toplumsal ilişkilerden kaynaklanır; koyduğu kurallar ve yasaklarla toplum için bir ideal belirleyerek, kişisel hareket özgürlüğünün sınırlarını çizer. Ortak ve bireysel kimlik de bu sınırlar içerisinde belirlenmelidir. Uygulamada görüldüğü gibi, yasalar - her ne kadar tersi söylene de- tarafsız değildir, toplumda egemen olan grubun özellikleri kadar iktidardaki gücün yapısını da yansıtır. Bu yapı yasal olarak tanımlanan haklar ve toplumun farklı kesimleri arasındaki ilişkilerle biçimlenir. Ulus-devletin doğası gereği, yasaların içerdiği ideoloji ülke nüfusunun genelini ya da ülkedeki bazı grupları temsil etmeyebilir. Aslında bir ulus-devletin entegre bir yasal sistem oluşturup oluşturamaması toplumsal birliğin bir ölçüsüdür. Birkaç yasal sistemin bir arada yürüdüğü ülkelerde (örneğin dinsel ya da etnik azınlıklar için paralel hukuki sistemler ya da bölgelere göre farklılık gösteren geleneklere dayalı yasalar gibi), birbiriyle çelişkili ideolojilerin varlığını söyleyebiliriz.

Daha da ötesi, yasalar genelde toplumsal ve kültürel gelişmelerin gerisine düştüğü için, zamanla yasal ve toplumsal sistemler arasında çelişkilerin doğması ve yoğunlaşması kaçınılmazdır. Ancak yine de, daha önce belirttiğim gibi (1986, 39) toplumsal ilişkilerdeki değişiklikler, önceden var olan tüm yapıları ortadan kaldırmaz. Yalnızca değişen somut koşullarla çelişki içinde olanlar kaldırılacak ya da değiştirilecektir. Feodal ya da kabile tipi toplumlarda kapitalist üretim sisteminin başlaması, öteden beri var olan ataerkil yapılaşmalara son vermedi. Bu yapılaşmalar, ancak yeni sistemin gereklerine doğrudan engel oluşturduğu takdirde değiştirildi.³ Yirminci yüzyılın başlarında, Hindistan'daki kadınların, ekonominin çağdaş sektörlerinde ücretle çalışmalarına izin vermeyen toplumsal engellerin aşılması doktor ve öğretmen olmaya teşvik edilmeleri de bunun ifadesidir. Mesele kadınların meslek sahibi olmalarını ve istihdam edilmelerini sağlamak değildi; öncelikle toplumsal yapının temelinde yatan haremlilik-selamlık uygulamasının korunması amaçlanıyordu.

Sözün burasında üç noktanın altını çizmek gerekiyor:

Birincisi, yazılı yasalar toplumun bireylere ve sosyo-ekonomik yapılara uyguladığı dış denetim yollarından yalnızca biridir. Yasaların ötesinde (kimi zaman yasadışı olan) başka denetim mekanizmaları da vardır. Örneğin, şiddet göstermek ya da şiddetle tehdit etmek gibi.

İkincisi, kadınların bağımsızlıklarına ulaşmalarının önündeki en büyük engel, yasal düzenlemelerden çok, içselleştirmiş oldukları toplumsal kurallardır. Çok az sayıda Müslüman ülkede kadınları bazı mesleklerden uzak tutmak, hareket özgürlüklerini

³ Para ekonomisinin kadınları nasıl güçsüzleştirdiği konusunda bkz. Afshar, 1989.

kısıtlamak, siyasete katılmalarını engellemek ya da özel bir giyim biçimi belirlemek için yasa çıkartmak gereği duyulmuştur. Kadınlar tüm bu konularda içselleştirdikleri toplumsal kurallar yüzünden zaten kısıtlanmaktadırlar. Bazı durumlarda yasalardaki boşluklar, bu toplumsal kuralların uygulanmasına fırsat tanırken, bazı yörelerde de içselleştirilmiş “yasalar” resmi yasalarla çelişebilir. Örneğin Pakistan’da yasalar *hülle*’yi reddedse de, ülkenin bazı bölgelerinde uygulanmasına engel olunamıyor.⁴

Üçüncüsü, birkaç yasal sistemin bir arada olduğu ve bu sistemlerin aynı konuda değişik seçenekler sunduğu durumlarda, genellikle kadınların en az yararına olanı uygulanır. Örneğin Güney Asya’da İngiliz sömürge yasaları, Müslüman kadınları İslam dininin tanıdığı mal edinme ve miras hakkından yoksun bırakmıştı. Benzer bir şekilde, Pakistan’da kadınların miras hakkına ilişkin yasalar, İslami doktrine uydurulmuş olan gayrimüslim sömürge yasalarına dayanmasına rağmen, kadınlar yerel geleneklere yapılan atıflar nedeniyle miras haklarından yoksun bırakılmaktadırlar.⁵ Öte yandan, resmi yasalar Müslüman bir erkeğin karısını sözlü olarak boşamasını kabul etmezken, bu yöntem, İslami doktrine uygunluğu ileri sürülerek, birçok yerde toplum tarafından kabul ediliyor ve geçerliliğini koruyabiliyor. Pencap eyaletinde evlilik dışı cinsel ilişki ile ilgili geleneksel uygulamalar zoraki evlilik, toplumdaki dışlanma ve aşağılanmayı içeriyordu. Bu eyalette zinayı konu alan sözde İslami yasaların geçerli kılınmasıyla, evlilik dışı cinsel ilişkiye giren kadınlara hapis, kırbaç, para cezası ve -bazı koşullarda- taşlanarak ölüm cezası verilmeye başlandı. Bu durumda gelenekler, hem insan haklarını çiğneyen, hem de kadınlara ayrımcılık uygulayan resmi yasalar uğruna terk edilmiş oldu.⁶

Açıkça ortada ki, yasalar değişmezlik arz etmiyor; sosyo-ekonomik ve siyasal gelişmelerle şekillenip, durmaksızın değişen bir gelenek, görenek, dinsel kurallar ve dış kaynaklar (örneğin sömürge kuralları) yelpazesini kapsıyor. Bunun gibi, kültürel kimlikler de iktidardakiler tarafından kendi çıkarları uğruna sıkça kullanılabilir; ancak iktidarı ele geçirenler kim olursa olsun, bu asla kadınlar olmuyor.

Yasalar, Kimlik ve Müslüman Kadınlar

Resmi yasaların ve ilkelerin tehlikeli yanı, onların “tarihsel ve hatasız olduklarına inanılan kaynaklara kendi kendini kanıtladığı varsayılan, ancak o sırada gücü elinde tutan grubun emellerini ifade eden toplumsal kuramların ilkelerine dayanarak kabul edilmeleridir” (Tigar and Levy 1977, 283). Tabii ki bu durum bütün toplumlar için geçerlidir. Ancak Müslümanlık

⁴ Hülle, boşanmış bir çiftin yeniden evlenebilmesi için kadının önce başka bir adamla evlenip boşanmış olması yolundaki kuralı kapsar. Pakistan’da 1961’de çıkarılan Müslüman Aile Yasaları’na göre ise bu kural yalnızca çiftin birbiriyle üç kez evlenip boşanması halinde geçerlidir.

⁵ Aynı toplumda var olan farklı uygulamalar arasından kadınlar için en kötüsünün seçilmesi konusunda en canlı örneklerden biri de Pakistan’daki Hıristiyan azınlık tarafından benimsenen bazı uygulamalar. Çokeşlilik kendi geleneklerinde olmamasına karşın, yoksul Hıristiyan aileleri arasında Müslümanlara ait bu uygulamaya rastlanmaktadır. Öte yandan, Hıristiyan azınlık geleneklerine göre boşanma yalnızca zina durumunda mümkündür. Hıristiyan topluluğa ait bu kısıtlayıcı uygulama, boşanma nedenlerinin daha geniş kapsamlı tanımlandığı Müslüman kurallarına göre değiştirilmemiştir.

⁶ 1979’da çıkarılan Zinaya İlişkin Hükümlerin ayrıntıları ve tartışması için bkz. Mumtaz ve Shaheed, 1987 ve Jahangir ve Jilani, 1990. Ölüm cezası ancak suçun yetkili mahkeme huzurunda kendi isteğiyle itiraf edilmesi (eğer idamdan önce herhangi bir zamanda geri alınırsa geçersizleşir), ya da dört saygın Müslüman erkeğinin tanıklığıyla sabit olması halinde uygulanır.

söz konusu olduğunda iki etken daha belirginleşmektedir: Genelde ayrımcılıktan yana yasaların geçerliliğinin sık sık dine dayandırılarak savunulması ve İslam dini ve Müslüman hukuku arasındaki sembiotik ilişki. Bu durum sıkça dile getirilen “İslamiyet bütünüyle bir yaşam sistemidir” deyişiyle vurgulanır ve tüm yasal meselelerin din tarafından zaten çözümlendiği anlatılmak istenir. Açıkça ortadadır ki, ne İslamiyetin temel kitabı Kuran ne de hadisler yasal düzenlemelerdir; her ne kadar böyle oldukları savunulsa da bunlar yalnızca davranış biçimleri konusunda tavsiyelerdir. İslami eğitimin önemli konularından biri olan İslam hukuku bu eğitimin tümünü öylesine ifade eder hale gelmiştir ki, günümüzün ünlü Müslüman alimi Syed Hossein Nasr, “Şeriat İlahi Adalet’tir ve insan onu kabul ederek Müslüman olmak erdemine erişir. Yalnızca Şeriat hükümlerine uymayı kabul eden biri Müslüman sayılır” diyebiliyor. (Hassan, tarihsiz, 7)

Bu durumda, birçok Müslümanın, Müslüman yasaların nereden çıktığı ya da nasıl şekillendiği hakkında hiçbir bilgileri olmamasına rağmen, söz konusu yasalara bağlı olmaksızın Müslüman olunamayacağını düşünmeleri hiç de şaşırtıcı değildir. Öte yandan Şeriat öylesine yüceltilmiştir ki, onu tartışma konusu yapmak sıradan bir Müslümanın cesaret edebileceği birşey değildir. Şeriat’ın yüceliğini çürütmek üzere bir feminist dinbilimci şunları iddia ediyor:

Müslüman olmak esasta yalnızca tek bir inanca bağlıdır: Evrenin yaratıcısı ve yapıcısı, insanlığa yol göstermek üzere vahiy gönderen Allah’a olan inanç. Ancak, Allah’a ve onun peygamberi Muhammed aracılığıyla gönderdiği Kuran’daki vahiylerle inanmak, Şeriat kurallarının kişiyi bağladığını kabul etmek anlamına gelmez. Şeriat’ın yüce, tartışılmaz ve ebedi olduğu, bir insanın ancak Şeriat hükümlerine boyun eğdiği takdirde Müslüman sayılabileceği iddiası ise ciddi bir biçimde tartışmaya açıktır (ve, bence mutlaka tartışılmalıdır), (Hassan, tarihsiz, 8).

Dinin, yasaların ve geleneklerin birbirlerine kenetlenmesinin kadınlara ilişkin sonuçları vahimdir ve erkeklere göre kadınları hem daha olumsuz, hem de daha büyük bir oranda etkilemektedir. Müslüman dünyasının çeşitli bölgelerindeki kanunlar incelendiğinde, Şeriat hükümlerinin hayatın ancak bir bölümünü kapsadığı görülür. Birçok ülkede özellikle ticaret, miras, vergi, idare, kamu hizmetleri gibi ticari konularda, ya da banka, ordu, siyasal yapılaşma gibi diğer kamu sektörlerinde uygulanan yasaların çoğu, ya eski sömürge yönetimlerinden miras kalmış ya da başka bir yerden alınmıştır. Buna karşılık, kişiyi ve aileyi ilgilendiren konularda İslam hukuku egemen kılınmıştır. Bu nedenle Müslüman dünyası’nın büyük bir kısmında, bir toplumun Müslüman kimliğinin, özellikle kişisel ve aileye ilişkin konulardaki kurallara bağlandığı görülür.

Müslüman dünyasının büyük bir bölümünün yaşadığı sömürgecilik bu toplumlarda, özellikle toplumsal cinsiyet kimliklerinin algılanışında etkili olmuştur. Leila Ahmad’ın belirttiği gibi, sömürgecinin, sömürgeleştirdiği toplumlardaki kadına bakışı “sömürgeciliğin gerekçelerinden biri olarak kullanılmış, sömürgeleştirilen toplumların kültürlerini değiştirmek, aşağılamak için bahane olmuştur” (Ahmad 1992, 151). Sömürge dönemindeki Hindistan’da kadınların durumunu anlatırken Lata Mani şu çözümlemeyi yapar: “(kadınlar)... rekabet halindeki birçok projenin yarıştığı karmaşık bir sistemde takas birimi haline getirilmişlerdi” (1998, 19). Sömürgeciler tarafından belirlenen parametreler ulusal güçleri değişik yönlere itti. Kimi tüm “gelenekleri” desteklemeyi seçti, kimiye geleneksel-dinsel çerçevenin dışına çıkmaksızın kadınlara yönelik reform girişimlerinde bulundu. Bu

tartışmaya katılan herkes için kadınlar “gelenekleri” temsil ediyor, tartışmanın ve yeniden yapılaşmanın dayandığı temeli oluşturuyorlardı. Aynı zamanda da sömürgeciler, gelenekleri kutsal kitaplarda yazılanlar olarak görmekteydiler (Mani 1989, 119).

Bu söylemlerin asıl amacının kadınların toplumsal statüsünü tartışmak olmadığı, kadınları etkileyen medeni hukuksal düzenlemelerin ciddi biçimde ihmal edilmiş olmasından anlaşılabilir. Vergiyi artırmak (mülkiyet ve vergi yasaları gibi), kârı çoğaltmak (iş yasaları gibi) ya da yargıyı güçlendirmek (ceza yasaları gibi) için yapılan yeni yasal düzenlemelere karşılık, medeni yasalarda reformlara pek seyrek rastlanır. Medeni yasaların uygulanması genellikle yerel yasal sistemlerin eline terk edilir (Sudan’daki Şeriat Mahkemeleri gibi). Çıkarılan yasalar genellikle kadınların lehine olmaz (Hindistan’da, Hindu törelerinin yasallaştırılması sonunda Müslüman kadınlarının miras hakkından mahrum edilmeleri gibi). Bazen de sömürge yönetiminde yaşayan toplumlardaki kadınların geleneksel hakları, sömürgeci toplumdaki kadınlar bu haklardan yoksun oldukları için, ellerinden alınmıştır (Afrika toplumlarında kadınların tarla sahibi olma ya da tarlayı kullanma hakları, ya da sömürgeleştirilen Hindistan’daki kadınların oy kullanma haklarının reddedilmesi gibi). Sömürgecilerin aile konularında yönetim hakkını elde ettikleri durumlar da kadınların lehine olmadı. Hindistan’da jüri üyeliği yapmış olan Sir Abdur Rahim, 1911’de şunları yazıyordu:

Mahkemeler, ortaçağda yazılmış kitaplardaki kuralları çağdaş dünyanın değişen koşullarına göre yorumlarken, hediye, vakıf ya da miras gibi mülkiyet haklarına ilişkin konulara kıyasla, aile içi ilişkiler konusunda kendilerine çok daha dar bir sınır çiziyorlardı (Rahim 1982, 34).

Kişiyeye ve aileye ilişkin yasalar, Müslüman bir kadının kendi kimliğini tanımlamak amacıyla kullanacağı parametreleri belirler. Örneğin, erkeğin kadını boşaması için koşulsuz haklar tanınır da, kadının erkeği boşaması koşullara bağlandığında, erkeğin evlilik ve aile içi ilişkilerde yetkili son merci olduğu ima edilmiş olur. Aynı zamanda “iyi” kadınların kocalarının arzu, fikir ve isteklerini kendi arzu, fikir ve istekleriymiş gibi kabul ettikleri öne sürülür ve bu durumda kadının kimliği ailenin erkeğine (bu durumda kocaya) bağlı bir ilave, bir ek olarak sınırlanır. Cezayir’den vereceğimiz bir örnek kadının erkeğe eklenen bir varlık olarak görülmesinin, yasal anlamda ne gibi sonuçları olabileceğini açıkça gözler önüne serer. Cezayir, 1990-92’de, dışarıdan aldığı bir yasayla herkese oy hakkı tanıdığı halde, bu hakkı kadınlar için geçersiz sayıp birçok kadının oy hakkını aileden bir erkeğin kullanacağını belirtmişti. Ayrıca çocuğun velayeti otomatik olarak babaya (ya da onun ailesine) verildiğinde, kadının kültürel boyutta çok desteklenen anne rolü, çocuk doğurmak ve yetiştirmekle sınırlı kalıp, kadına bu konuda gerçekçi herhangi bir yetki tanınmaz. Benzer bir şekilde, eğer bir yasa kadının seyahat edebilmesi için bir erkekten (ya da koruyucusundan) izin alması gerektiğini belirtiyorsa bu, erkeklere açık olan birçok fırsatın kadınlar için imkansız olduğu anlamına gelir. Bir kadının kendi için “seçeceği” kimlik (ne olacağı, nasıl davranacağı, aile ile ilişkileri, toplum ile ilişkileri, hayata ilişkin uğraşları, vb.) yasal/toplumsal alanların onun için tanımladığı sınırlarla belirleniyor ve her ayrımcı önlem bağımsızlığını uygulama fırsatını biraz daha azaltıyor.

Kişiyeye ve aileye ilişkin yasaların Müslüman olarak sınıflandırılması ve İslami doktrin ya da kültürden kaynaklandığı iddiası yüzünden kadınlara sunulan kimlik/özel alan “Müslüman kadın” olmaktır. Bu nedenle de kişisel ya da ailesel sorunlara ilişkin yasaları tartışmaya,

eleştirmeye kalkışan biri, Müslüman kadınının tanımını kabul etmiyor - ya da en azından tartışmaya açıyor- demektir.

Etnik bir gruba ya da coğrafi bir bölgeye özgü inançların, geleneklerin, göreneklerin ve ahlak kurallarının Müslüman kadın kimliğini tanımlayan parametrelerle kesişmesi, kimlik meselesini iyice karmaşıklaştırır. Bu durumun belki de en çarpıcı örneği, kökeni Afrika olan ve Afrika'nın birçok bölgesinde İslam adına uygulanan kadın sünnetinin, geri kalan Müslüman dünyası için dehşete düşürücü olmasıdır.⁷ Yine de geleneklerle dinin bu biçimde kesişmesi öyle bir sonuç doğurmuştur ki, Sudan, Somali ya da Mısır'da sünneti reddeden sıradan bir Müslüman kadınının, Müslüman kimliğini koruması çok zordur.

WLUML, yukarıda anlatılanları göz önünde tutarak "Müslüman yasalar"ın yalnızca kişilerin özel yaşamlarındaki haklarını belirlemekle kalmayıp, bunun çok ötesinde, birey ile sosyo-ekonomik ve siyasal alan arasındaki ilişkileri de düzenlediği kanısındadır. Böylece genelde insanların, özelde kadınların yaşamı, uygulamalar, gelenekler ve yasalardan oluşan bir bütün tarafından biçimlendirilir, koşullandırılır ya da yönetilirken, bu sentez içerisinde İslami doktrinden kaynaklanan yasalarla dışarıdan alınanlar arasında hiçbir ayırım yapılmamaktadır. Her toplumda resmi ve resmi olmayan yasaların ortaya çıkardığı bu bütün, kadınların günlük yaşamlarında, kişisel, topluluk içi ve ulusal düzeylerde mümkün olan ve olmayan durumları tanımlar.

Müslüman kadınlar etnik, ulusal ve dinsel kültürün, yasalara ve içselleştirilmiş kurallara dönüştürülmüş ifadeleriyle daracık bir kimliğe sıkıştırılmış, diğer alanlardan da dışlanmışlardır. Dolayısıyla, bir yandan Müslüman ve etnik kimliklerini korurlarken, diğer yandan da kadın olarak kendi yaşam alanlarını ve bağımsızlıklarını genişletebilecekleri farklı bir tanımlı hayal etmekte dahi zorlanmaktadırlar. Müslüman yasalarını tartışmanın, İslami hükümlerin ve Müslüman kadın kavramının reddi anlamına geldiğini ileri sürmek, mevcut düzeni korumak için çok geçerli bir formüldür, çünkü aykırı davranışlar toplumdan soyutlanmakla tehdit edilir (aynı tavır etnik ya da ulusal denetimi elde tutmak için de benimsenir). İnsanın ulusal, dinsel ya da etnik toplumundan dışlanma -dolayısıyla kimliğini yitirme- korkusu, koşullarında değişiklik yapabilmek için herhangi bir olumlu adım atmasını, eyleme geçmesini engeller. Bu koşullar altında "Müslüman" yasaları sorgulamak, reddetmek ya da yeniden biçimlendirmek gerçekten zor bir girişimdir. Toplumdan böylesine soyutlanmış, yalnızca sosyo-politik ve ekonomik değil, İslam hukuku ve öğretisi gibi hayati konularda da en az güce sahip olan kadınlar, böyle bir girişimi başlatmak konusunda doğal olarak yeterli donanımına sahip değillerdir.

⁷ 658 yılında Müslüman aleminde, Sünniler ve Şiiler dördüncü halifenin seçimi konusunda fikir ayrılığına düştüler. Her iki mezhep de Şeriat'ın kaynağı olarak fıkıhları esas alır. Ayrıca, İslamiyetin Sünni mezhebi, İslam dininin ortaya çıktığı yüzyıldaki dinbilimi ve hukuka dayanan dört hukuk uygulamasını benimsemiştir: Hanefi, Maliki, Şafii ve Hanbali. Hanefiler çoğunlukla Türkiye'de, Sudan'da, Mısır'da, Suriye'de, Orta ve Güney Asya'da yoğunlaşırken, Malikiler Kuzey ve Batı Afrika'da çoğunlukta. Şafi okulu Endonezya, Malezya, Aşağı Mısır ve Arap Yarımadası'nın, Orta Asya ve Doğu Afrika'nın bazı bölgelerinde egemendir. Hanbaliler ise çoğunlukla Arap Yarımadası'ndadır. Kadının hakları, konumu ve rolü ile ilgili olarak bu dört okul da ilkelerde anlaşılır. Aralarındaki farklar ancak bazı yasal süreçlerdeki ayrıntılarda göze çarpar (Mumtaz 1993, 95).

Var olan yasalara meydan okumanın kadınlara zorla benimsetilmiş kimliğe meydan okumak anlamına geldiği yerlerde bunu yapabilmek, kadınların içinde yaşadıkları ülke ya da toplulukta kendilerine benimsetilmiş kimlik düğümünün ayırdına varabilmeleri ve bu düğümün ilmeklerini çözebilmeleriyle mümkün olur. Kadınlar ancak bu ilmeklerin çözülmesiyle kendilerini yeniden tanımlayabilecek ve farklı dünyaları düşleyebilecek bir yere gelebilirler.

Ağın Oluşumu

Müslüman Toplumlarında Yaşayan Kadınlar Ağı, yukarıda çizilen çerçeve içerisinde, yaşamları Müslüman yasalardan ve geleneklerden etkilenen kadınların toplumdan soyutlanmışlıklarını kırabilmek ve onları desteklemek üzere, ayrıca kadınlar arasında iletişimi sağlamak amacıyla kuruldu. ‘Yasa’ sözcüğünü çoğul kullanmamızın iki önemli nedeni var: Bir yandan Müslüman yasaları olarak tanımlanan yasalar her yerde aynı değildir; kültürden kültüre kimi zaman radikalleşen farklılıklar gösterirler, diğer yandan da aynı ortam içerisinde çeşitli yasal uygulamalar bulunabilir. En azından, her toplumun resmi yasal sistemiyle paralel olarak kabul gören geleneksel kuralları ve uygulamaları vardır ve bunlar birbirlerine karışmıştır. Başka farklılaşmalar da görülebilir. Bazı ülkelerde dini ve medeni yasalardan oluşan iki ayrı yasal sistem bir arada uygulanabilir. Ya da tarihsel-toplumsal geleneklere dayalı yasalarla İslami kurallara dayalı yasaların bir arada bulunduğu durumlar da görülmektedir. Birbirine paralel olarak işleyen bu sistemlerin toplu etkileri kadınlar için hayati önem taşır; bu etkiler en fazla aile içi ve kişisel konulardaki uygulamalarda ve genelde kadınların bağımsızlık haklarını gözetmeyecek şekilde hissedilir. Bu tür toplumlarında kadınların bağımsızlıklarının kısıtlanması genellikle, resmi yasalardan çok geleneksel uygulamalar sonucu ortaya çıksa da, bazen bunun tam tersi de geçerli olabilir. Sonuç olarak belirtmek gerekir ki, bu paralel sistemlerin şekillendirdiği toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel ortam ne olursa olsun, çoğu zaman tümü, yukarıda belirtilen sonuçlarla birlikte “İslami” olarak sunulur ve içselleştirilir.

Bu ağın adı konurken Müslüman dünyasındaki kadın gerçeğinin karmaşık ve çeşitlilik gösteren yapısı özellikle dikkate alındı. Yine ad seçimi sırasında dikkat edilen bir başka nokta ise, Müslüman yasalardan etkilenen ama Müslüman olmayan, veya kendilerini siyasal ya da kişisel olarak farklı tanımlayan kadınların varlığıydı. Bu nedenle de seçilen ad ve kurulan grup, tanımladığı kadınların kabullendiği siyasal-dinsel bakışı değil, kendilerini ve durumlarını vurgular. WLUML Ağı, yalnızca İslamın devlet dini olarak kabul edildiği ülkelerdeki kadınlardan oluşmaz. Ağ aynı zamanda, dinsel azınlık yasalarıyla yönetilen Müslüman toplumlardaki kadınları, İslamın siyasal varlığının gitgide hissedilmeye başlandığı ve azınlıklar için dinsel yasaların talep edildiği laik devletlerdeki kadınları, Amerika, Avustralya, Asya ve Avrupa’daki göçmen Müslüman topluluklarındaki kadınları ve Müslüman olmadıkları halde kendilerine, doğrudan ya da çocukları kanalıyla, Müslüman yasalarının uygulandığı kadınları da kapsamaktadır.

Kuramsal söylemlerden çok ayağı yere basan, somut meselelerle uğraşmayı yeğleyen WLUML’ün hedefleri şöyle sıralanabilir: Müslüman topluluklarda yaşayan kadınlar ve kadın grupları arasındaki bağları kurmak ve güçlendirmek; birbirlerinin ortak ve farklı durumları hakkında bilgilerini artırmak; uluslararası boyutta, Müslüman dünyasının içinden ve dışından gerekli kanalları açıp olanaklar yaratarak çabalarına güç vermek. Aslında WLUML’ün temel hedefi Müslüman yasalardan etkilenen kadınları, bu yasaların uygulanmasıyla kendilerine

benimsetilen kimliği inceleyip yeniden tanımlamaya teşvik etmek ve böylece kendi yaşamlarını daha fazla denetleyebilmelerine olanak tanımaktır.

WLUML hedeflerine ulaşmak için çeşitli yollar kullanmaktadır: Uluslararası bir dayanışma ve haberleşme ağı kurmak; Müslüman ülke ve topluluklardaki kadınların hem birbirleriyle, hem de ilerici ve feminist kadın gruplarıyla ilişki kurmalarına ve ortak eylem planları yapabilmelerine olanak sağlamak; Müslüman dünyasında ve bunun dışında, coğrafi olarak birbirlerine uzak olan kadınlar arasında iletişim kurmak ve kurulan ağa katılanların belirlediği ortak projeleri uygulamak. WLUML'ün amacı ilk "Eylem Planı"nda şöyle belirtilmektedir:

Amacımız, öncelikle bilgiye ve birbirimize ulaşmayı kolaylaştırmaktır. Dolayısıyla ağın varlığı, yapılan belirli eylemlere, bu süreçte rol alan grupların ya da bireylerin durumlarına değil, kurulan bağlantıların gücüne dayanır (WLUML 1986, 1).

WLUML'ün inancına göre, Müslüman dünyasındaki kadınların çoğunun olumsuz yasalara ve geleneklere karşı etkin bir şekilde eyleme geçmek konusundaki çaresizliği sadece siyasal ve ekonomik yönden daha güçsüz olmaları yüzünden değildir. Kadınların sadece kendi ulusal ortamlarında bir şekilde tanımlanmış olan Müslüman kadın kimliğine göre varolabileceklerini düşünmeleri de ayrı bir sorundur. Aslında, hem Müslüman ülkelerde hem de diğer ülkelerde egemen olan, bir homojen Müslüman dünyası olabileceği varsayımı tümüyle yanlıştır. Değişik Müslüman toplumlardan gelen kadınların arasında gerçekleşen iletişim, kültür, sınıf, mezhep, akım, ve kıtalar arasında hem bazı benzerlikler, hem de çarpıcı farklılıklar bulunduğunu kanıtlamıştır. WLUML'e göre, Müslüman toplumdaki kadınların yaşadığı gerçekler çok farklıdır. Bu farklılıklar: "Katı kurullarla kapatılmış, toplumdan soyutlanmış, dört duvar arasına hapsedilip susturulmuş, gerektiğinde herkesin gözü önünde kırbaçlanmaya, (devlete karşı işlendiği varsayılan) zina suçu yüzünden taşlanmaya mahkum edilmiş, çocuk yaşta evlenmek zorunda bırakılmış kadınlardan, hareket ve etkileşim konusunda çok daha geniş özgürlüklere sahip olan, çalışma hakları bulunan, devlet kurumlarında görev alan ve kendi yaşamlarını büyük ölçüde denetleyebilen kadınlara kadar uzanır" (WLUML 1986, 5).

Farklı bir yaşamı düşleyebilmek, yalnızca esinlenmekle mümkün değildir; yasal ve geleneksel uygulamalar hakkında bilgi edinebilmek, kadının içinde yaşadığı gerçekleri oluşturan siyasal ve ekonomik güç dengeleri hakkında fikir sahibi olmak gerekir. Bunların ötesinde, toplumsal bir gruba ait olma gereksinimi de vardır. Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi, toplumsal kimlikten koparılıp uzaklaştırılma tehditi, kadınların "Müslüman yasaları" tartışıp, onlara meydan okuyabilmelerini engeller. Ancak, kadınlar kendilerini yakın hissettikleri başka grupların desteğini alabileceklerine inanırlarsa, bu tür yasalara karşı girişimde bulunmak için harekete geçmeleri kolaylaşır ve böylece içinde buldukları toplumun parametrelerini yeniden tanımlamalarına yardımcı olunabilir. Kadınların Müslüman dünyasının başka bir köşesindeki diğer kadınlarla kurdukları bağlantılar ve ilişkiler, bunun gerçekleşmesi için onlara esin kaynağı olur. Zira bu bağlantılar Müslümanlıkta kadın gerçeğinin çeşitliliğinin farkına varılmasını sağlar. Müslüman dünyasındaki kurulların bir bölgeden ötekine değiştiğinin bilinmesi ortaya çıkabilecek seçeneklere biçim verir. Bu iki nokta, kadınların başka türlü bir yaşam düşleyebilmeleri için onları teşvik eder ve var olan düzeni değiştirmek amacıyla atılacak ilk adımı oluşturur.

Buna karşılık İslamiyet adına bir bütün gibi sunulan, ama aslında farklı parçalardan oluşmuş kimliklerinin ayrımını yapamamak kadınları sessizliğe gömer ve hareketsiz kılar. Kadınların belirli çevrelerde tecrit edilmiş olmaları, hakları, yasalar ve bu yasaların kaynakları konusunda bilgilerinin eksik olması, bu sessizliği daha da derinleştirir. Birçok kadın kendine uygulanan töresel yasalar ile Müslümanlığın hükümleri arasındaki temel farklılıkları bilmez. Kadınların bilgiye erişmeleri kasıtlı olarak engellenir ve böylece herhangi bir yasayı ya da kuralı değerlendirmelerine izin verilmez. Aynı engellemeler yüzünden, başka Müslüman ülkelerdeki kadınların stratejileri ve mücadelelerini de öğrenemedikleri için ortaya çıkan tartışmalardan, görüşlerden haberleri olmaz.

İslamiyet siyasal amaçlar için de kullanılır. Müslüman dünyasının birçok yerinde İslamiyet iktidarda ya da muhalefette ve genellikle sağ eğilimli olanlar tarafından, iktidar hırsıyla, destek sağlamak ya da iktidarı yasal kılabilmek uğruna kullanılır. Bu duruma o denli sık rastlanır ki, bir feministin belirttiği gibi, “Müslüman toplumlarda kutsal metinlerin iktidar hırsıyla siyasete alet edilmesi yapısal bir özellik haline gelmiştir” (Mernissi 1992, 8-9). Müslüman toplumlarda yaşayan kadınlar için bir tehlike de siyasal-dinsel grupların İslamiyetin hükümleri adı verilen yasaların, başka Müslüman ülkelerde uygulandığını dile getirerek, daha katı, anti-demokratik ya da ayrımcı “İslami” uygulamalar için kendilerine destek sağlamaya çalışmalarıdır. Kadınlar, Müslüman dünyasından olumlu yasal uygulamaların varlığını, ya da taleplerinin Müslüman dünyası tarafından desteklendiğini (bu destek dinsel mercilerden gelme bile) gösterebilirlerse güçleri pekişecektir.

WLUML, kadınların ancak kendi kimliklerinin parametrelerini kendileri tanımlama haklarına sahip çıkıp, kendilerine sunulan “doğru” din, “doğru” kültür ya da “doğru” ulusal kimlik kavramlarını sorgulamadan kabul etmekten vazgeçtikleri zaman, zorla benimsetilen yasalar bütününe meydan okuyabileceklerini savunur. WLUML, kadınların kimlik meselesi ileri sürülerek denetim altında tutulmalarının din, ulus, etnik ve sınıfsal konum gibi birçok alanı etkilediği inancındadır. Ancak “(kadınların) içinde yaşadıklarından farklı bir gerçeğin varlığını düşlemekten bile yoksun bırakılmaları, onları güçsüz kılmaya yönelik baskıların en önemlilerinden biridir” (WLUML 1986, 7). Kişinin içinde yaşadığı gerçeği değiştirmesini sağlayan itici güç, farklı bir gerçeği düşleyebilmesidir. WLUML Ağı bu konuda sunabileceği en önemli katkının farklı seçeneklere giden kapıları aralamak olduğunu ümit etmektedir.

WLUML’ün Yöntemi

Bu ağın öncelikli amacının kadınların yaşamlarının -toplumsal ve ekonomik, kültürel ve siyasal- tüm alanlarında özerkliklerini ele geçirebilmeleri olarak belirlenmesi, özerkliğe verilen önemi vurgulamıştır. Bu amaç doğrultusunda, herkesin yaşamını sürdürmek için kullanabileceği yöntemin ya da stratejinin değişik olabileceği kabul edilmiştir. WLUML’ün tüm etkinliklerinin temelinde bir denetim aracı olarak zorla benimsetilen kimlik ile kadınların özerkliklerini talep etmeleri hali arasında ortaya çıkan gerilim yatmaktadır. Bu durumda WLUML, denetim mekanizmalarının açığa çıkmasını sağlayarak kadınların özerkliklerini artırmanın yollarını arar. Tek ve homojen bir Müslüman kimliği ve alemi olduğu iddiasını çürütmek de tamamıyla bu amaca yöneliktir.

Bu amaca yönelik stratejiler şöyle belirlenmiştir:

I. Bilgi Akışını Sağlamak

WLUML, Müslüman dünyasında uygulanan resmi ve geleneksel yasalar konusunda olduğu kadar, buradaki kadınların yaşamları, mücadeleleri ve kullandıkları stratejilerle de ilgili bilgi toplar ve dağıtır. İslamiyetle ilgili ilerici yorumları derlemiş, kadın örgütlerinin, hukukçuların, insan hakları savunucularının, feminist görüşlü İslam bilginlerinin ve bireysel eylemcilerin gitgide büyüyen bir listesini oluşturmuştur. Önemli bir nokta, Müslüman dünyasındaki kadınların kendi durumlarına ilişkin analizlerini derlemek olmuştur. Tüm bunların planmamış bir sonucu olarak WLUML'ün koordinasyon bürosu, ağıın öteki birimlerinde olduğu gibi, değerli belgelerin toplandığı bir merkez haline dönüşmüştür.

Bilgi değişik düzeylerde dağıtılır. Basılmış ya da derlenmiş malzemelerden biri olan *Dossier* (*Dosyalar*) akademik kökenli ve ilgili yayın organlarından, araştırmalardan ya da toplantılardan derlenen bildirimleri içerir.⁸ *Dossier*'deki makaleler ve bildirimler, çoğu kez ağıın yerel dillerine (örneğin Bahasa ve Tamil dili) çevrilerek dağıtılır, ayrıca Pakistan ve Bangladeş'te *Dossier* Urdu ve Bangladeş dilinde hazırlanır. Bazı özel yayınlar belirli bir konuda elde bulunan tüm malzemeyi bir arada içerir. "*Temsilen Boşanma Hakkı*" (*Talak ve Taviz*) ya da "*Kuran'da Kadınlar*" bunlara örnektir. *Newssheet* adlı küçük gazete, Pakistan'da Asya Bölgesel Koordinasyon Bürosu tarafından (İngilizce ve Urdu dilinde) yayımlanır. Daha çok ulusal bir bakışa sahip olan bu yayın uluslararası ve ulusal bilgi arasında bağlantı kurmaya yöneliktir. *Özel Bültenler* kadınlara, İslamiyete ve yasalara ilişkin belirgin konuları yine aynı amaçla ele alır.⁹ Ağıın kapsamına giren birçok grup da kendi adlarını taşıyan materyaller üretir.

Bunun dışında WLUML sürekli olarak geniş bir yelpazedeki konularla ilgili bilgi talepleriyle karşılaşmaktadır: Örneğin, belirli bir ülkede kadınlara karşı kullanılan şiddet ya da bir yasanın çıkarılmasıyla doğabilecek sonuçlar, İslami eğitimin analizi ya da yasalardaki İslami hükümler hakkında görüşler, vb. Aynı zamanda, kişileri ya da grupları, yasal konuları danışmak, destek almak, program geliştirmek, araştırma yapmak ya da avukat bulmak için ihtiyaç duydukları diğer kişilerle, gruplarla, bilgiyle ya da kurumlarla buluşturan bir merkez olarak da işlev görür. Bu bilgi akışı sonucu eylem ve analizler yerelden uluslararası platforma, oradan da yeniden yerel platforma aktarılır.

WLUML Ağı'nın çalışmaları yalnızca kadınlarla ya da Müslüman dünyasıyla sınırlı değildir. Müslüman olmayan yerlerdeki feminist gruplarla ilişkiye geçerek, bu bağları güçlendirmek, yalnızca kadın ve hukuk üzerine çalışan örgütlerle değil, insan haklarına ilişkin gruplarla, yasal konularda yardım veren, sığınak sağlayan kuruluşlarla ve tabanda örgütlenmiş gruplarla da bağlantı sağlamaktayız.

II. Karşılıklı Mübadele ile Yaşanmış Deneyimlerin Paylaşımı

WLUML'ün eylemlerinin olağandışı bir özelliği Müslüman dünyasında, normal şartlar altında seyahat ederek farklı Müslüman toplumlarında yaşayan diğer kadınlarla tanışmaya fırsatı olmayan kadınların, yüz yüze iletişim kurabilmeleri konusunda yapılan bilinçli çalışmalardır. Bu konuda WLUML görüşünü şöyle dile getiriyor:

Bizler feminist olarak, yaşamın kamusal ve özel alanları arasındaki bölünmüşlüğü kadınlara gücü elinde tutanlar tarafından denetlenmesinde kritik bir rol oynadığının

⁸ *Dossier* İngilizce, Fransızca ve Urdu dillerinde yayımlanır.

⁹ Bazı *Özel Bültenler*'in başlıkları şöyle: *Hukuk Yoluyla Yasal ve İnsan Haklarının Çöküşü* (Pakistan), *Güney Asya'da Köktendincilik ve Laiklik*.

farkındayız. Bununla birlikte yeni stratejiler bulmak ve uygulamak üzere çabalarımızı yalnızca kamusal alanda yoğunlaştırmak yerine, özel alandaki değişimin içerdiği potansiyeli unutmamalıyız. Kişisel tanıklıkların ve örneklerin değeri artık araştırma alanında genel olarak kabul gördüğüne göre, bizler de kişisel deneyimlerin paylaşılmasının, mücadelemizin temelindeki rolünü kabul etmeli ve hatta daha da ön plana çıkartmalıyız.

Müslüman toplumlarda yaşayan kadınlar için, özel alanın vurgulanması ayrı bir önem taşıyor, zira farklı ortamlarda yaşıyor olsak da da özel ve bireysel boyutta büyük benzerlikler paylaşıyoruz. Dolayısıyla, bizler için bu aşamada deneyimlerimizi paylaşmak, yalnızca dayanışma kurmak, bağlantı sağlamak amacıyla olmayıp, mücadelemizin de temelini oluşturur (WLUML 1986, 5).

III. Ortak Projeler

Ortak Projeler ağın içindeki kişilerce tanımlanır ve onların çeşitli ilgi alanlarını yansıtır. Ortaya atılan bir projenin gerçekleştirilmesi, ağın içindeki kişilerin ve grupların bazı sorumlulukları yüklenmesiyle mümkündür. Bu sorumluluk yalnızca kavram oluşturmakla, malzeme sağlamakla bitmeyecek, Koordinasyon Bürosu'nun gereksinim duyduğu maddi kaynakları bulmak yükümlülüğünü de paylaşmayı gerekecektir.

WLUML tarafından gerçekleştirilen ilk ortak proje (bir kardeş örgütün, ISIS - WICCE'nin desteğiyle) 1988'de yapılan karşılıklı kültür alışverişi programıydı. On dört ülkeden gelen ve normal şartlarda başka kültürlerden kadınlarla bağlantı kurma fırsatı olmayan on sekiz kadın, üç ay boyunca Müslüman, ama kendi yaşadıkları çevreden çok farklı bir ortamda birlikte oldular. Aynı zamanda Müslüman dünyasından olan ve değişik feminist görüşleri temsil eden insanlarla da bir araya geldiler.¹⁰

Katılımcılar bu süre boyunca, Müslümanlık bağlamındaki feminizmin tanımı ve anlamı, askeri yönetimler ve kadınlar üzerindeki etkileri, köktendinci gruplar ve kadınların bu gruplara katılımları, Kuran'ın kadınlar tarafından tefsiri gibi, geleceğe yönelik birçok projeyi belirleme fırsatı buldular. Kuran'ın kadınlarca tefsirinin gerekliliği açtı: Hem kutsal kitabın farklı ve birbirleriyle çelişen yorumları erkeklerin tekelindeydi, hem de Müslümanlıkta kadının konumunu sadece onlar tanımlamıştı.

Bu tekeli kırmak için ilk girişim olan Kuran'ın Kadınlar Tarafından Tefsiri Toplantısı, 1990'da aktivist ve dinbilimci otuz kadının bir araya gelerek Kuran'dan bölümler okuması ve bu bölümler hakkındaki tefsirlerini dile getirmesiyle gerçekleşti. Bu çalışma bir konuda ne kadar çok farklı tefsir yapılabileceğini gösterdiğinden, kadınları kabullenilmiş varsayımları tartışmaya açmak konusunda yüreklendirdi.

Halen üzerinde çalışmakta olduğumuz Uluslararası Kadın ve Hukuk Projesi çok iddialı bir projedir. 26 ülkede ulusal projeler halinde, kadın ve hukuk konusunda ayrıntılı araştırmalarla bilgi toplanıp yasaların gelişim süreçleri belirlenecek, geleneksel sözlü yasalarla ve resmi yazılı yasalar arasındaki çelişkiler bulunup uygulamadaki boşluklar tespit edilecek ve kadının özerkliğini artırmak için kullanılmış başarılı stratejiler derlenecektir. Ulusal programların

¹⁰ Ayrıntılar için "Women's World"ün (Kadınların Dünyası) Müslüman Toplumlarında Yaşayan Kadınlar'la ilgili sayısına bakınız No: 21-22 (Aralık 1989), ISIS-WICCE, Cenevre.

temel amaçlarından biri de, her ülkede bir ağ oluşturma, yasal okur-yazarlığı yayma ve bilinç yükseltmeye yöneliktir. Ulusal proje grupları bir yandan da eğitim malzemeleri ve bilinç yükseltme programları (tiyatro oyunları, radyo oyunları, şarkılar, vb.) hazırlamakta ve hukukta kadınların mücadelesindeki öncelikli noktalar hakkında el kitapları yayımlamaktadır. Uluslararası düzeydeki somut hedef bir rehber kitap yapmaktır. Bu kitapta, ulusal ve yöresel gruplar tarafından öncelik tanınan konular, yürürlükteki en ilerici uygulamalar, kadınların geliştirdiği stratejiler, kadınların özerkliklerini artırmak için geçmişte yapmış oldukları (dini ve dini olmayan) tartışmalar yer alacak. Belki daha soyut ama aynı derecede önemli bir sonuç ise bu ülkelerdeki kadın gruplarının ve ağının güçlenmesi olacaktır.

IV. Dayanışma ve Destek

Dayanışma çalışmaları WLUMML'ün en önemli etkinlikleri arasındadır. İnsan hakları ihlallerinde destek çağrılarını yanıtlamak ve destek sağlamak ilke olarak benimsenmiştir. İnsanlık dışı cezalar verilmesi, kadınların istemeden (ve çoğu zaman kaçırılarak) evlendirilmesi, kocaların çocuklarını kaçırmaları ya da kadınların yaşamlarının tehdit edilmesi gibi kişisel olaylardan, ayrımcı uygulamaların kaldırılması, baskılara son verilmesi, kadınların lehine kararlar çıkarılması gibi kamusal meselelere varan geniş bir yelpazede çalışmalar sürdürülür. Genel bir politika olarak, kişinin kendi istemiyle eylemi başlatacak durumda olmadığı zamanların dışında (yukarıda bahsi geçen Abu Dabi'deki ölüme mahkum edilen kadın gibi), WLUMML kendiliğinden harekete geçmez; ancak kişiler ya da yerel grupların isteği üzerine bir kampanya başlatır. Bazı durumlarda dışarıdan gelen desteğin, yöresel mücadelenin etkisini azaltabileceğinin, ya da söz konusu kadını tehlikeye atabileceğinin farkındadır. Dolayısıyla WLUMML, destek isteyen tarafın tavsiyelerine uyarak eylemi sürdürür. Ancak, WLUMML'e doğrudan bir kadın tarafından ya da yakınlarınca başvuruda bulunulduğunda, ya da kadınlara yönelik insan hakları ihlallerine ilişkin deliller varsa ve durum acilse (eski Yugoslavya'daki sistematik ırza tecavüz ve amaçlı olarak gebe bırakma olayları, ya da Kaşmir'de Hindistan yasalarını uygulayanların tecavüze başvurmaları gibi), WLUMML kendiliğinden bir kampanya başlatabilir.¹¹ Belirli bir durum karşısında çeşitli grupların ya da kişilerin taleplerinin ve duruma ilişkin görüşlerinin değişik olabileceğini bilen WLUMML, karşılaşılan değişik olaylarla ilgili bilgileri yaygınlaştırırken, ağa dahil olanların söz konusu durumda verecekleri kararın yönünü kendilerinin seçmesine de fırsat tanır. Örneğin, WLUMML Hindistan'daki aile yasalarına ilişkin olarak, hem tüm Hintli vatandaşlar için ortak bir medeni kanun isteyen ulusal grupların hem de Hindistan'daki Müslüman yasaların reformunu talep edenlerin görüşlerini dolaşıma sundu.

WLUMML, zamanla giderek artan sayıda ve diğer eylemlere göre öncelik tanıdığı dayanışma kampanyası taleplerine yanıt vermiştir. Kişisel sorunlara yanıt verebilmek uluslararası platformda destek sağlamanın ötesinde bir çaba gerektirir; avukatlarla temas kurmak, destek gruplarını belirlemek, sığınma sağlamak, taraflar arasında uzlaşma yollarını araştırmak, hükümetlerle temas girişimlerinde bulunmak gibi. Örneğin 1988'de, isteklerine aykırı olarak evlendirilen genç kadınlar konusunda Cezayirli insan hakları savunucularıyla WLUMML'ün ortaklaşa eylemleri sonuç verdi ve zorla yaptırılacak bir evlilik önlenildi. Daha sonra da genç kızın kendi arzusuyla başka bir yere nakledilmesine yardımcı oldu. Aynı yıl Magreblî iki genç kadının sorunları da aynı şekilde çözümlendi.

¹¹ Keşmirli kadınlarla ilgili olarak WLUMML'ün açtığı uluslararası kampanya yanıt olarak Viyana'daki Birleşmiş Milletler Kadın Statüsünü Geliştirme Sekreteryası konuyu Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi bağlamında ele almaya karar verdi.

Babaları tarafından (genellikle yasa dışı yollarla) annelerinden kaçırılan ve yaşadıkları ülkenin sınırları dışına, genellikle Müslüman ülkelere götürülen çocukları bulup geri getirmede WLUMML'un başarıları ağı, kaçırılmış çocuklarla ilgilenen örgütler arasında dünya çapında saygın bir ün kazandı. Hem sivil toplum hem de devlet kuruluşları artık bu tür olaylarda WLUMML koordinasyon bürosuyla ilişkiye geçiyor. WLUMML, kaçırılan bir çocukla ilgili bir yardım çağrısı aldığında, uluslararası çapta bir kampanya başlatarak avukatlar buluyor, ilgili ülkelerde davalar açıyor, hapis ve işkence konularında Avrupa'da çalışan uzmanları harekete geçirerek babası tarafından kaçırılmış olan çocukları bularak anneleriyle buluşmalarını sağlıyor.

WLUMML, insan hakları bağlamındaki etkinlikleriyle tanındığı için, Peru'dan El Salvador'a, Kenya'dan Avustralya'ya, birçok örgüt tarafından, sürekli olarak, insan hakları savunucusu eylemlere katılmak üzere çağrılır. Ülkelerindeki yasalar ya da toplumsal kurallar yüzünden yaşamları tehlikede olan birçok kadınla ilgili belge sağlamak üzere başvurular kabul etmiştir. Bu başvurular bazen söz konusu kişilerin siyasal af çıkartmak üzere harekete geçen avukatları tarafından yapılır, bazen de o kişiler girişimlerinin ya da alacakları kararların sonuçları hakkında bilgi edinmek üzere başvururlar.

Dayanışma çalışmaları bazen de kadınlara yönelik daha genel tehditlere, örneğin yürürlükteki yasalara ve törelere karşı uluslararası destek sağlamak amacıyla başlatılan kampanyalar olarak belirir. Örneğin 1987'de Sri Lanka'daki Müslüman Kadınlar Araştırma ve Eylem Cephesi (MWRAF), hükümetin Müslüman Kişilik Hakları Komisyonu'na atadığı kişiler arasında hiç kadın bulunmadığını öğrenmişti. Tasarlanan reformların kadın haklarını kısıtlayabileceğinden korkan MWRAF, iki yönden harekete geçti. Ulusal platformda, Komisyonun atanma biçimini kamuoyuna yansıttı ve hükümetle sürdürülen görüşmeler sonucu iki MWRAF avukatının komisyona alınmaları sağlandı. Uluslararası platformda ise WLUMML kanalıyla, farklı ülkelere çağrıda bulunarak, aileyle ya da kişilerle ilgili konularda kadınların lehine uygulanan Müslüman yasalardan örnekler istendi. MWRAF'ın avukatları, bir yandan dünyanın başka ülkelerinde uygulanan Müslüman yasaları örnek göstererek, öte yandan da Sri Lanka'nın imzası bulunan anlaşmalarla (ki bunların metinleri de WLUMML aracılığıyla elde edilmişti), düşeceği çelişkileri vurgulayarak, olumsuz yasa tekliflerinin kanunlaşmasını önlemeyi başardılar. MWRAF Komisyon üyeleri, yine WLUMML kanalıyla gönderilen malzemeler sayesinde kadınlara ilişkin yasal reformlar konusunda öneriler geliştirdiler.

Her yıl WLUMML ağının dört bir yanından acil eylem için çağrılar gelir, bu nedenle farklı durumlarla en etkili şekilde başa çıkabilecek aktivist grupların ya da uzmanların adlarını ve adreslerini içeren, gitgide büyüyen bir veri bankası oluşturulmuştur. Örneğin, kaçırılmış çocuklar konusunda dayanışma çalışmaları en az iki ülkedeki hukuk uzmanlarını harekete geçirmeyi gerektirir, bu da yetmeyebilir; bazı sosyal hizmet uzmanlarına ya da psikologların yardımlarına ihtiyaç duyulabilir.

Bazı dayanışma eylemleri sonucunda, ülkelere döndükleri takdirde yaşamları tehlike altına girecek olan kadınlar için siyasal sığınma hakkı elde edildi. Bazı başka olaylarda da yasal yardım kuruluşlarına zamanında haber verilmesi sayesinde, kadınların çocuklarına kavuşmaları ve çocuklarının velayetini almaları sağlandı. Kimi vakalarda ise, uluslararası

baskıların zoruyla, tehdit edici davalar düştü ya da askıya alındı.¹² Kısaca, birçok kişinin bir arada çalışmasının olumlu sonuçlar getirdiği çok açıktır. WLUMML ağı ise kendini sadece, hızla harekete geçerek destek sağlayan ve gerektiğinde doğru ilişkileri kuran bir mekanizma olarak görmektedir.

Bir Ağın Oluşumu

Bugün 40'ı aşkın ülkeden iki binden fazla kadın WLUMML ağı kanalıyla bağlantı kurmuş bulunuyor. Bu kadınların meslekleri, akademik kariyerleri, içinde buldukları kurumlar ya da siyasal görüşleri farklı olsa da, tümü aynı biçimde, kadının özerkliğini artırmayı amaçlıyorlar. Çoğu, ülkelerinde ya da yaşadıkları yerde, kadın hareketi çerçevesinde etkin bir rol oynuyor. Bir çoğu da kadın haklarını savunma eylemlerine öncülük ediyor. Bu kadınların bir bölümü avukatlardan ve sosyal bilimcilerden oluşurken, çoğunluğu kalkınma projelerinde ve sivil toplum örgütlerinde çalışıyor. WLUMML'ün uluslararası koordinasyon bürosu Fransa'da bulunmaktadır. Asya'daki etkinliklerinin koordinasyonunu Pakistan'daki Shirkat Gah adlı kadın örgütü, Afrika ve Ortadoğu'daki etkinliklerini ise Nijerya'daki Baobab adlı kadın örgütü üstlenmiştir.

WLUMML, araştırma gruplarını, medya gruplarını, eğitim kurumlarını, tabanda örgütlenmiş grupları, üniversiteleri, akademisyenleri, İslam alimlerini ve yasal yardım ile acil yardım kurumlarını birbirine bağlayan bir ağ oluşturmuştur. Bu çeşitlilik WLUMML'ün dikkate değer özelliklerinden biridir; örneğin Bangladeş'te bir yasal yardım kuruluşu olan Ain-o-Salish Kendra, Malezya'da dinsel konularda tefsir yapan İslami Kız Kardeşler, ya da Mali'de sağlık konularındaki çalışmaları yapan CADEF'in bilgi ve kaynakları, bakış açıları ve katkıları mutlaka farklı olacaktır. Gruplar ve bireyler arasındaki farklılıklar WLUMML'e benzersiz bir nitelik kazandırır ve bu şekilde Müslüman dünyasındaki kadınların yaşamları ve kullandıkları stratejiler konusunda farklı görüşler ortaya konulup paylaşılır.

Birçok kadının resmi ya da gayri resmi gruplarla ilişki halinde olmasına rağmen, her ülkede toplu eylem yapma olanağı yoktur, hatta bazen tehlikelidir; bu yüzden de, örneğin Sudan, Afganistan ve Orta Asya'dan giderek artan sayıda kadın bireysel bağlantılar kurmayı yeğlemektedir. Bir örgüte bağlı olmayan kimi kadınlar da bireysel bağlantı kurma yolunu seçmektedir. Bu kadınlar WLUMML'ü, diğer kadın girişimleriyle teması sağlayabilecek, genel ve özel bilgi verebilecek ve kendilerini ilgilendiren konuları kamuoyuna duyurabilecek, ulaşılır bir sistem olarak görürler. WLUMML'ün dayanışma çalışmaları da onun bir güvenlik ağı, bir kadının ya da bir kadın grubunun uluslararası boyutta destek sağlayabileceği bir başvuru yeri olma özelliğini vurgular.

İlk yıllarda WLUMML'ün gelişim süreci yavaş ilerledi, çünkü birçok açıdan uluslararası bir ağ kurmak, bir örgüt kurmaktan daha zor bir işti. Ağı oluşturan taraflar coğrafi olarak birbirinden uzaktı, kendi öncelikleri vardı ve genellikle ağa katılımları değişik düzeylerde gerçekleşiyordu. Kimileri belirli konularda, kimileri de belirli zamanlarda daha etkin olabiliyordu. Tüm bu nedenlerle WLUMML ağı yapay ve önceden belirlenmiş herhangi bir plana göre ya da belirli faaliyetler içerisinde yayılmak istemedi ve yayılmadı da. Ani büyüme yerine, destek ve bilgi hizmetlerini, ortak projelerini ve öteki örgütlerle işbirliğini artırarak,

¹² Özel hayatın ve güvenliğin garantiye alınabilmesi için WLUMML, ilgili kişilere haber vermeden, söz konusu olaylarda yer alanların adlarını ya da olayın ayrıntılarını açıklamaz.

organik bir gelişmeyi yeğledi. 1984'te kadınlar için düzenlenen insan hakları kampanyaları en baştaki birleştirici güç oldu. Bu kampanyalar sırasında uluslararası destek sağlama olanağı bulunmuş ve Müslüman ülkelerden birçok kadın ve grup, daha düzenli ve sürekli ilişkiler kurulması, var olan bağların güçlendirilmesi gereğini dile getirmişti. Yıllar boyu bir kadın tek başına bunu gerçekleştirebilmek için uğraştı: Kendisi bugün WLUMML'ün koordinatörüdür.

WLUMML'ün kullandığı stratejiler ve giriştiği eylemler, kurulan ağdaki bağlantılar kanalıyla, Müslüman dünyasındaki çeşitli kişi ve grupların deneyimlerinden yararlanarak belirlendi. Bunlar Marksist gruplardan feminist teorisyenlere kadar uzanan bir çeşitlilik gösteriyorsa da çoğunluğu ikisinin arasında bir noktada yoğunlaşıyordu. Bu kadar değişik eğilimin, siyasal ya da ideolojik bir örgütte bir arada barınması mümkün olmasa da, WLUMML gibi bir ağ bunların arasında bağlantı kurup karşılıklı destek sağlamada başarılı olabilmektedir. Bu çeşitlilik nedeniyle WLUMML şu ilkelerle hareket eder: "Her grup/birey kendi durumunun analizinde, nesnel koşullara göre çözümler ve stratejiler geliştirmekte bağımsızca hareket edebilir. FAKAT, birbirlerinden esinlenecek, ortak hedefler saptayacak, yalnızca yerel değil, ortak projeler üzerinde de çalışacaklardır" (WLUMML 1990b, 6).

Tüm ağlar, bir yandan katılımın en üst düzeyde ve toplu kararların alınabilecek bir şekilde gerçekleşmesi, öte yandan bir olaya anında yanıt verecek etkin bir işleyiş geliştirmek için çaba gösterir. Ağlar, aralarında bağlantı kurdukları kişi ya da grupların, kendi içlerindeki etkinliklerinin türü ya da parametreleri konusunda karar veremez ve vermemelidir de, aksi takdirde kuruluş amaçlarına uygun davranmamış olurlar. Öte yandan, tüm ağların koordinasyon amacıyla, ağ içindeki öncelikleri ve önerileri belirlemekten sorumlu bir sekreteryaya gereksinimleri vardır. WLUMML, etkinliklerin sürdürülmesini kolaylaştırmak ve sorumlulukları paylaşmak üzere bir Koordinasyon Grubu oluşturup, WLUMML'ün çeşitli etkinlik alanlarından (dayanışma çalışmaları, ortak projeler, ağın işleyişi gibi) sorumlu kadınları bir araya getirir. Bu yapı sayesinde hem esneklik, hem de sorumluluğun paylaşılması sağlanmış olmasına rağmen, yine de dünyanın dört bir yanına dağılmış ve çoğunluğu yetersiz iletişim olanaklarıyla (genelde acil) ihtiyaçlara yanıt vermekte zorluk çeken koordinatörlerin durumuna bir çözüm getirilemiyor. Bu nedenle, acil çözüm gerektiren yardım çağrılarını alan kişi ağ içindeki ilk duyurusunu derhal yapıyor, daha sonra da koordinasyon büroları kanalıyla duyuru dolaşıma giriyor.

Acil yardım çağrıları, ağın yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamayı sürdürürken, yüz yüze yapılan ve tartışma olanağı sağlayan toplantılar dayanışmayı güçlendirmek açısından en büyük işlevi görüyor. Bu toplantılarda fikir alışverişi yapılıyor, yeni öncelikler tanımlanıyor, ortak projeler biçimlendiriliyor ve gelişme ölçülüyor. Bu çalışma biçimi ilk başta benimsenmiş; WLUMML'ün ilk resmi toplantısına katılanlar tarafından ağın amaç, faaliyet ve öncelikli ele alacağı konular ortaklaşa tanımlanmıştı. Böylece tüm WLUMML toplantıları (gerek WLUMML Koordinasyon Grubu toplantısı, gerekse ortak bir projenin toplantısı) yüz yüze tartışmaya olanak sağlar, yoğun ve topluca paylaşılan fikir alışverişi ortamı yaratır; çok daha düzgün bir biçimde durum incelenip analizler, öncelikler ve stratejiler saptanabilir.

WLUMML'ün ilişkileri yaygınlaştırmak ve güçlendirmek için kullandığı yollardan biri de yayınlar ve bilgilendirme hizmetleridir. Özellikle eğitimciler ve araştırmacılar arasındaki bağlantıları sağlayan bu yayınlar, aynı zamanda aktivistlerin ağ ile ilişki kurduğu bir mekanizma olarak da işlev yapar. *Dossier*'deki tartışmalar ve bilgiler, aktivist kişilerin tartışmalarına zemin hazırlar ya da eylemlerini güçlendirici destek bilgi sağlar. WLUMML

ayrıca kişi ve grupların faaliyetleriyle ilgili bilgi ve haber edinmek için bülten ve raporlar tarayarak ağdan yararlanabilecek olanları belirler ve onlarla ilişkiye geçer. Son zamanlarda, ve gitgide artan bir şekilde kişiler ilk teması kendileri yapmaktadır. WLUMML'e yeni katılanlar, ilişkide oldukları kişi ya da grupları beraberlerinde getirerek ağın kapsamının genişlemesine yardımcı olurlar.

Tüm WLUMML etkinliklerinde Koordinasyon Bürosu önemli bir rol oynar; toplantılara gerekli kişilerin çağırılması, birlikte stratejilerin saptanması, planlanması ve en uygun zamanda harekete geçilmesinin sorumluluğunu üstlenir. Merkezi sinir sistemi gibi işleyen koordinasyon bürosu, bilgi istendiğinde, yeni bir projenin kurulması için destek gerektiğinde ya da acil eylem gerektiren bir durumda kimin, nasıl yardımcı olabileceği konusunda genellikle bilgi sahibidir.

Kişilerin ya da grupların oluşturduğu koordinasyon noktaları, belirli ülkeler ya da coğrafi bölgelerdeki ağı geliştirme sorumluluğunu taşır. Böylece ulusal ağın aynı ülke içindeki diğer katılımcılara tanıtılmasını ve ağın bütünüyle temas olanağını sağlayan bir kanal işlevi görür. Bu sayede hem yerel konuların uluslararası düzeyde duyurulması, hem de uluslararası platformda tartışılan konular hakkında ulusal grupların başka biçimde elde edemeyecekleri bilgileri edinmeleri sağlanır.

WLUMML ağının (hem coğrafi olarak, hem de eylemleri açısından) hızlı gelişiminin ne denli kritik bir tablo ortaya çıkardığı, tüm zaman çalışan koordinatörün ve Koordinasyon Bürosu'nun bütçesine ancak yeten gelir kaynakları düşünüldüğünde, daha iyi anlaşılır. Aynı biçimde, Asya ve Afrika Koordinasyon Büroları da küçük bir bütçe ile işlerini sürdürmek zorundadır. WLUMML ağı, kuruluş altyapısını aşan bir etki ve kapasite sahibi olmuştur, çünkü bir ağ olarak kişiler ve örgütlerle kurduğu ilişkiler son derece güçlüdür. Dünyanın dört bir yanına dağılmış olan katılımcılar zamanlarını, enerjilerini, zekalarını katarak destek sağlarlar, ilişkileri geliştirirler, seyahat ederek ağın yararına temaslar yaparlar ve sürekli malzeme gönderirler. Tüm maddi meseleleri aşan bu gönüllü katkılar, ağın yaşamasını ve büyümesini sağlar.

Bu tür ağların temelinde farklı öncelikleri ve katılım olanakları olan grupları ve kişileri bir araya getiren iyi ilişkiler, karşılıklı dayanışma yatar. Bu nedenle de dönem dönem aralarından daha aktif olanların, ağın gidişine, imajına ilişkin yönlendirici etkileri görülebilir. WLUMML'e özgü bir soru, ideolojik parametrelerinin, özellikle de çelişkilerle dolu İslam konusundaki parametrelerinin ne olduğudur. Tüm Müslüman dünyasında tartışılan ve kadın hareketlerinde fikir ayrılığına yol açan konu, genellikle kabul edilmiş olan feminizmden ayrı olarak bir Müslüman feminizminin olup olmadığı (ya da olması gerekip gerekmediği) ve mücadelenin dini mi, laik mi olması gerektiği üzerine yoğunlaşır. Ağa dahil olan tarafların bu konuda farklı görüşlere sahip olmaları nedeniyle, WLUMML hem "fazla İslamcı", hem de yeterince İslama bağlı değilmiş (ya da İslamiyeti yanlış yönde değerlendiren insanları içinde barındırıyor) gibi görülebilir. Algılama elbette kişinin bakış açısına olduğu kadar ağın neresiyle etkileşim halinde olduğuna da bağlıdır ve WLUMML'ün gündemdeki ortak projelerinden de etkilenmemesi mümkün değildir. WLUMML, bazı fikir ayrılıkları bulunsa da, bir milyar kişiden fazlasını barındıran Müslüman dünyasındaki kadın hareketi içinde değişik eğilimlerin bulunabileceğini ve herkesin birbirinden öğrenecek bir şeyi olduğuna inanır. Bu nedenle de WLUMML koordinasyon büroları karşılıklı görüş alışverişini ve bilgi akışını güçlendirmeye çalışırlar.

Birbirleriyle çelişen görüşlere ve önceliklere sahip bazı yerel, ulusal ya da bölgesel kadın grupları kendi ülkelerinde WLUMML'ün öncelikli bağlantısı olmayı isteyebilir, bazıları da WLUMML'ün etkinliklerinin ve ağ yapısının yalnızca kendileri gibi düşünenler arasında oluşmasını dileyebilirler. Diğerleri WLUMML'ün yalnızca Müslüman kadınlar arasında bağlantı kurması, bu tanıma girmeyenleri dışlaması gerektiğini düşünebilir. Ağın dışında kalan bazı gruplar ise WLUMML'ün bazı etkinliklerinin (özellikle insan hakları ihlalleri karşısında Acil Eylem Alarmı vermesinin) ülkelere, ya da İslamiyet ve Müslüman dünyasına yönelik olumsuz düşünceler uyandırdığını ileri sürüyorlar. WLUMML geçmişte bu tür sorunlarla karşılaşmıştır, gelecekte de karşılaşacağını farkındadır. Yine de, bir iletişim ağı olarak üstüne düşenin, tüm iletişim kanallarını açmak ve Müslüman toplumlarda yaşayan kadınların birbirleriyle bilgi, dayanışma ve destek alışverişinde bulunabilecekleri bir mekanizmayı yaşatmak olduğunun bilincindedir.

Bazı zorluklar yaşanmış olmasına karşın, Müslüman yasalardan etkilenen bu kadar farklı özellikteki kadın arasında bağlantı kuran ilk ağ olması niteliğiyle WLUMML'ün büyük bir boşluğu doldurduğu bir gerçektir. Ağın kapsamındaki kişiler kanalıyla ulusal ve uluslararası düzeyde dayanışma çağrılarına cevap vermesi, kadınların ilgisini çekip bağlantıları güçlendirmedeki en önemli etkidir. Bu tür bir gereksinimin varlığı, WLUMML'ün böylesine hızlı güçlenmesinden, her geçen gün yeni kadınların -ve erkeklerin- insan hakları savunucularının, araştırma ve eğitim görevlilerinin katılımcılara eklenmesinden açıkça belli olmaktadır. WLUMML'ün kurucusu olan on kadının, 1986 yılı Nisan ayında açıklanan Eylem Planı'nda belirttikleri beklentilerin -arzu ettiklerinin olmasa da- çok ötesinde bir noktaya ulaştığı apaçık ortadadır.

KAYNAKÇA

- Afshar, Haleh (1989). "Women in the Work and Poverty Trap in Iran" (Çalışan Kadınlar ve İran'daki Yoksulluk Tuzağı). Haleh Afshar ve Bina Agarwal (Der.), *Women, Poverty and Ideology in Asia* (Asya'da Kadınlar, Fakirlik ve İdeoloji). Londra: Macmillan.
- Ahmed, Leila (1992). *Women and Gender in Islam* (İslam'da Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Roller). New Haven ve Londra: Yale University Press.
- Hassan, Riffat (tarihsiz). "What Does it Mean to be a Muslim Today?" (Günümüzde Müslüman Olmak Ne Demektir?). WLUMML (Der.), *Selected Articles*, 6-12. Grabels: WLUMML.
- Jahangir, Asma & Hina Jilani (1990). *The Hudood Ordinances - A Divine Sanction?* (Hudood Kararnamesi- Kutsal bir Yetki mi?). Lahore: Rhotas Books.
- Kandiyoti, Deniz (1989). "Women and Islam: What are the Missing Terms?" (Kadın ve İslam: Hangi Terimler Eksik?). *Dossier 5/6*, Aralık 1988 - Mayıs 1989, 5-9. Grabels: WLUMML.
- Mani, Lata (1989). "Contentious Traditions: The Debate on *Sati* in Colonial India" (Tartışmaya Açık Gelenekler: Sömürge Halindeki Hindistan'da *Sati* Tartışmaları). Kumkum Sangari ve Sudesh Vaid (Der.), *Recasting Women - Essays in Colonial History* (Kadınların Yerlerinin Belirlenmesi - Sömürge Tarihinden Denemeler). Yeni Delhi: Kali for Women.
- Mernissi, Fatima (1992). *The Veil and the Male Elite: A Feminist Interpretation of Women's Rights in Islam* (Peçe ve Elit Erkekler: İslam'da Kadın Haklarının Feminist Tefsiri). Çev: Mary Jo Lakeland. New York: Addison-Wesley Yayınevi.
- Mumtaz, Khawar (1993). "The Changing Status of Women in Muslim Societies, Special Report: Anthropology" (Müslüman Toplumlarında Kadının Değişen Statüsü, Özel Rapor: Antropoloji). *1993 Britannica Book of the Year*. Chicago: Encyclopaedia Britannica Inc., s. 95.
- Mumtaz, Khawar ve Farida Shaheed (1987). *Two Steps Forward, One Step Back? Women of Pakistan* (İki Adım İleri, Bir Adım Geri? Pakistan'ın Kadınları). Londra: Zed Books.
- Rahim, Sir Abdur (1982). *Principles of Muhammadan Jurisprudence* (İslami Hükümlerinin Prensipleri). İlk basımı 1911. Lahore: Mansoor Yayınevi.
- Shaheed, Farida (1986). "The Cultural Articulation of Patriarchy: Legal Systems, Islam and Women in Pakistan" (Ataerkilliğin Kültürel Anlatımı: Yasal Sistemler, İslam ve Pakistan'da Kadınlar). *South Asia Bulletin*, 6(1). Spring, 38-44.
- Tigar, M. ve Levy, M.R. (1977). *Law and the Rise of Capitalism* (Hukuk ve Kapitalizmin Yükselişi). New York: Monthly Review Press.
- WLUMML (1986). *Eylem Planı*. Aramon: WLUMML.
- WLUMML (1990). *Eylem Planı*. Lahore: WLUMML.
- WLUMML (1990). *Koordinasyon Gurubu Toplantı Raporu, 10 -15 Mart 1990*. Lahore.: WLUMML.